

המזון ברפתות בפסח*

ראשי פרקים:

א. זה וזה גורם

ב. פנים חדשות

ג. הרכב מזון הפרה

א. זה וזה גורם

ראשית נדון בשאלת כשרות חלב מבהמה האוכלת חמץ בפסח.

מכיוון שכפי שנראה להלן מזון הפרות מורכב מכמה גורמים שרק חלקם עלולים להחמיץ, ומכיוון שגם כאשר מנת הפרות הרגילה מכילה חמץ הפרה לא יכולה להתקיים רק ע"י מזון החמץ, יש את ההיתר של זה וזה גורם. להלכה קיימא לן שכשיש שני גורמים, גורם של איסור וגורם של היתר, למשל שאור של תרומה ושאור של חולין שהחמיצו את העיסה - העיסה מותרת, מכיוון שזה וזה גורם - מותר. כך עולה מהסוגיות בע"ז דף מ"ט ובפסחים דף כ"ו, וכך גם מוסכם להלכה ע"י כל הפוסקים.

ולכאורה, גם אם הפרה הייתה אוכלת רק חמץ יש פה זה וזה גורם, מכיוון שהחלב של הבהמה נוצר משני גורמים - מזון הפרה וגוף הפרה המייצר את החלב. ואם אמנם כך, הרי שגם אם היא לא אוכלת דברים המותרים, צריך להיות נחשב לזה וזה גורם.

אלא שייתכן והדבר תלוי במחלוקת רש"י ותוס' בע"ז בסוגיית זה וזה גורם. שיטת התוס' (מח, ב) היא, שאם יש צל של ע"ז ונוטעים שם באדמה ובזבל של היתר - הדבר לא נחשב לזה וזה גורם - אמנם יש גורם איסור של צל האשרה המסייע לגידול ויש גם גורם של היתר שהוא האדמה והזבל - אך מכיוון שמדובר בגורמים שונים שכל אחד תורם תרומה שונה לגידול, הדבר לא נחשב לזה וזה גורם שמותר, וזה וזה גורם שמותר זה רק ששני הגורמים עושים ביחד את אותה פעולה כמו שאור שחלקו תרומה וחלקו חולין, ששניהם גורמים יחד לחמץ את העיסה.

לעומת זאת, דעת רש"י היא שגם בכהאי גוונא יש היתר של זה וזה גורם. אם כך, לפי התוס' במקרה שהפרה תאכל רק חמץ אכן אין היתר של זה וזה גורם, כי אע"פ שהבהמה גם היא תורמת תרומה משמעותית ליצירת החלב, ברור שזה גורם שונה מאשר החמץ שהיא אוכלת וממילא לא חשיב זה וזה גורם, אך לפי שיטת רש"י גם אם הפרה תאכל רק חמץ יהיה ההיתר של זה וזה גורם.

להלכה נראה דקיימא לן שלא כדעת התוס', שהרי נפסק בשו"ע ביוורה דעה בהלכות ע"ז בסימן

*. הדברים שכתבו מתוך הרצאה שניתנה בכנס כשרות החלב שנערך בניסן תשע"ג. השיעור הוקדש ע"י הרב: "לעילוי נשמתו הטהורה של מרן מורי ורבי ר' יוסף שלום אלישיב זצ"ל, שמתחילת ייסוד וועדת מהדרין עמדנו איתו בקשר והוא הנחה על כל פרט ופרט. אני לא אומר את זה כלשון משל, אלא כפשוטו. מההתחלה דיברנו איתו בכל פרט ופרט וכך בהמשך כל פרט ופרט נחתך על ידו, זכותו יגן על כל כלל ישראל וזכותו יגן שנוכל להמשיך בעזר ה' שהמערכת של תנובה תמשיך בהידור הכשרות בשלמות כפי שכן היה רצונו כפי שדיברתי איתו הרבה פעמים".

קמ"ב סעיף י"א: "מותר ליטע תחת אשירה ירקות, מפני שצל האשירה (שזה איסור) עם הקרקע גורמים" רואים שדעת השו"ע היא ששני גורמים שונים גם נקרא זה וזה גורם שמותר.

ומה שכתוב בשו"ע שגם למאן דאמר זה וזה גורם, אם הוא אפה פת בעצי ע"ז - אסור, זה לא בגלל שבע"ז זה וזה גורם אסור מכיוון שאיסורה בכלשהו, שאם כך לא היינו מתירים זה וזה גורם בפסח כיוון שגם חמץ אסור בכלשהו, אלא הסיבה לכך כפי שכתב שם הש"ך מכיוון שאין זה וזה גורם מכיוון שהאבוקה כנגדו, ואז רק חום הבעירה שמחמת העצים גורם לאפיה והתנור לא מסייע לכך, אולם במקרה אחר בו האש לא כנגד התבשיל אזי אמרין זה וזה גורם בגלל שהתנור מסייע וכמבואר בפסחים כ"ה ע"ב.

ואע"פ שבחלב ניתן לומר זה וזה גורם גם במקרה שיש לנו גורם של המזון שכולו חמץ שמחמתו נוצר החלב עם גורם הבהמה שמסייעת ליצירת החלב, הרי שכבר כתב המג"א בסימן תמ"ה ס"ק ה שבחמץ בפסח לא אמרין זה וזה גורם מכיוון שההיתר של זה וזה גורם מבוסס על דין ביטול וכפי שבאר הר"ן בע"ז, ומכיוון שחמץ בפסח איסורו במשהו ואין דין ביטול - או כפי שכתב הרמב"ם דהוי דבר שיש לו מתירין או מכיוון שהחמירו עליו חכמים בגלל שאיסורו בכרת ויש בו בל יראה ולא בדלינן מיניה - ממילא גם אין היתר זה וזה גורם.

ב. פנים חדשות

המג"א או"ח סימן רט"ז מביא בשם רבנו יונה שי"א שהמוסק נוצר מדם שמתקבץ בגרון חיה ובכל אופן מתירים לאוכלו משום דהוי פירשא בעלמא ואף על פי שמתחלה היה דם לא חיישינן להא דבתר השתא אזלינן, וכמו שאם נפלה חתיכת איסור לדבש - הדבש מותר מכיון שדרך הדבש לחזור הדבר הנופל לתוכו לדבש, ולכן החתיכה הופכת להיות היתר.

ולכאורה אי אזלינן בתר השתא, לכאורה הוא הדין גם בחלב - אמנם נכון שהבהמה אכלה חמץ, אבל עכשיו, זה לא חמץ, עכשיו זה חלב ופנים חדשות באו לכאן. ולכאורה מאי שנא מדם שהתקבץ בגרון החיה שהוא היה דם ממש, אם אחרי זה הוא נהפך להיות דבר אחר - שרי. ולכאורה גם החולקים על רבנו יונה לגבי מוסק יודו בחלב שהרי הגמרא בבכורות ה' ע"ב אומרת שהחלב מותר למרות שמקורו בדם ולמרות שהוא יוצא מן החי דילפינן מהפסוק "ארץ זבת חלב ודבש", שהתורה התירה את החלב למרות שהוא יוצא מן החי ולמרות שהוא נוצר מהדם, ואם כן גם החולקים על רבינו יונה, נראה שיודו לגבי חלב דשרי.

ג. הרכב מזון הפרה

המרכיב של החמץ במזון הפרה בכל ימות השנה מגיע ליותר מארבעים אחוז. מזון הפרה מורכב ממזון גס וממזון מרוכז. המזון הגס שהוא למעלה מארבעים אחוזים מורכב משחת דגן ומתחמץ חיטה, ששניהם נעשים מחיטה בשלב שהגרעין כבר עלול להחמץ במגע עם מים.

המזון המרוכז מורכב מגרעינים של חיטה, של שיפון, של שעורה, של תירס ושל חמניות, וכן מהנותר מתעשיות מזון שונות - גפת תירס, בירה, קליפות הדרים ועוד. וכמו"כ, יש תוספות של ויטמינים, מינרלים ושמרים.

אם כן, חלק גדול מרכיבי מזון הפרה עלול להיות חמץ או מחמת גשמים שהרטיבו את הדגן או מחמת מים שהוסיפו לתערובת המזון או מחמת רוק וריר הפרה.

לקראת פסח מכינים מלאי של מזון ללא חשש חמץ. מזון זה יכול להיות מקיטניות - תירס, אפונה,

חמניות, סויה, לפת, קטניות אחרות, באקיה וכדומה - או מדגנים שנקצרו לפני שהגרעין הגיע לשלב בו הוא יכול להחמיץ. בעניין זה נתייעצנו עם מרן הרב אלישיב זצוק"ל שקבע עבורנו מהו השלב שלגביו אין חשש חימוץ גם אם יגיע מים לדגן.

לקראת פסח מערכת ההשגחה של תנובה משגיחה על קציר למספוא לפסח לוודא שהקציר המאושר לפסח נעשה רק בשלב המוקדם קודם להופעת הגרעין שיכול להחמיץ. ולאחר מכן נעשית הכשרה והשגחה במכוני תערובת בהם מכינים מזון מרוכז ובכל מרכזי המזון שם מכינים את התערובות והבליל לצורך מאכל הבהמות. מדובר במפעלים ענקיים שאני יכול להעיד על ההשגחה ועל המאמץ הגדול שנעשה על מנת לנקותם ולהכשירם מכל חשש חמץ ולסגור את כל מחסני החמץ באופן שלא ישתמשו בהם במהלך תקופת ההזנה הכשרה לפסח. הדבר אפשרי רק עם הרבה עמל ויגיעה, והרבה סייעתא דשמיא, והעמדת מפקחים טובים ומקצועיים.

נמצינו למדים, שאין צורך לסמוך על היתרים לא של זה וזה גורם ולא על פנים חדשות באו לכאן, מכיוון שמערכת ההשגחה דואגת לכך שהפרות לא אוכלות חמץ בפסח, ושמכוני החליבה מוכשרים לקראת פסח באופן שנוכל לאכול מוצרי חלב כשרים בפסח ללא חשש.

(בנתיב החלב ה', עמ' 12)